

CU PRIVIRE LA O INSCRIȚIE HISTRIANĂ, RECENT PUBLICATĂ

DE

D. M. PIPPIDI

O inscripție greacă publicată în « Raportul preliminar asupra săpăturilor din campania anului 1953 la Histria »¹ prilejuiește unele nedumiriri și, prin condițiile în care a fost editată, se învrednicește de unele observații .

E vorba de un decret fragmentar în cinstea unui arhitect, descoperit în lucrările de dezvelire a zidului-incintă din Valul III, laolaltă cu resturi arhitectonice și cu alte materiale de construcție. Deși obiceiul de a se expune copii ale hotărârilor Adunării pe zidurile orașelor nu e atestat în lumea greacă, și deși condițiile de găsimă a pietrei exclud posibilitatea ca între aceasta și zidul la baza căruia a fost aflată să fi existat o legătură altfel decât întâmplătoare, unii membri ai colectivului de săpături au crezut că pot susține ipoteza după care fragmentul ar constitui dovada participării arhitectului necunoscut la opera de refacere a incintei, la o dată ce rămânea să fie precizată pe baza caracterelor paleografice ale documentului.

Împotriva acestor încheieri s-a obiectat din primul moment că faptul de a fi fost descoperită în preajma unei anumite clădiri nu constituie dovada că inscripția s-ar referi la zidirea sau la o refacere a clădirii respective. Pentru a îndreptăți o astfel de inducție, e necesar, în primul rând, ca observații stratigrafice să nu lase îndoială asupra faptului că inscripția a fost descoperită *in situ*, iar în al doilea rând, ca între conținutul documentului epigrafic și construcția cu care e pus în relație să existe o conexiune evidentă și indiscutabilă.

Nici una din aceste condiții nu e îndeplinită în cazul care ne interesează, și aceasta a îndemnat pe cei mai mulți din membrii colectivului să propună, cu prilejul discuției raportului, ca încercarea de a folosi fragmentul epigrafic în vederea unor concluzii cronologice privind refacerea incintei să fie părăsită. Cum e ușor de văzut din versiunea încredințată tiparului, această hotărâre a majorității n-a fost respectată, cu îngăduința responsabilului din acel moment al șantierului, care, deși personal pătruns de lipsa de îndreptățire a ipotezei la care ne referim, n-a găsit necesar să lămurească pe autorii ipotezei că pretenția de a o face să figureze într-un text iscălit de toți membrii colectivului venea nu numai împotriva regulilor unei sănătoase metode istorice, dar și a convingerii celor mai mulți din presupușii semnatari ai documentului. Întimplarea prezintă astfel un aspect organizatoric și altul științific, asupra cărora nu va fi inutil să ne oprim, de n-ar fi decât pentru a evita repetarea unor greșeli ce angajează nu numai bunul

¹ « S.C.I.V. », anul V, 1954, nr. 1 — 2, p. 95, nr. 10.

nume al echipei de cercetători de la Histria, dar și prestigiul instituției sub patronajul căreia lucrează.

Ca să începem cu aspectul științific al problemei, am afirmat mai sus că, pentru a se putea susține existența unei relații între decretul în cinstea arhitectului și zidul-incintă la temelia căruia a fost găsit, era necesar, pe de o parte, ca fragmentul să fi fost descoperit *in situ*, pe de alta, ca legătura postulată să-și găsească expresia în conținutul documentului. Despre îndeplinirea celei dintii condiții, credem că nu poate fi vorba nici măcar în judecata susținătorilor ipotezei, de vreme ce inscripția n-a fost găsită pe zid, nici măcar deasupra nivelului antic al solului, ci în pământul răvășit ce acoperea cele mai de jos rînduri de blocuri din temelii. Așa fiind, cu egală îndreptățire s-ar putea pretinde că orice inscripție descoperită în preajma sau în interiorul unui monument a avut legătură directă cu monumentul respectiv, sau că — știută fiind deprinderea histrienilor de a expune decretele onorifice în templul lui Apollo — oriunde aflăm un asemenea document putem face presupunerea că se înălța sanctuarul Zeului Tămăduitor. Puerilitatea unui asemenea raționament nu mai are nevoie să fie subliniată, și aceasta ne permite să ne întrebăm mai degrabă dacă din cuprinsul fragmentului rezultă în vreun chip legătura lui cu locul unde a fost găsit. De data aceasta răspunsul fiind mai puțin lesnicios, cel puțin pentru cititorul nefamiliarizat cu epigrafia greacă, ne luăm îngăduința de a supune problema unui examen circumstanțiat.

Înainte de toate, iată însă textul documentului, așa cum a apărut în raportul citat:

[Ἔδοξε τῆ]ι βου[λῆι καὶ τῶι δήμωι]
 [ἐπιμ]ηνιεύοντ[ας]
 [..] Λυσιμάχου Ἀ[ρισταγόρας?]
 [Μ]ονίμου εἶπεν ἐπειδὴ Μένισκ-]
 ας Ἡρακλείδου [Βυζάντιος?]
 ἐνδημήσας εἰς τ[ὴν πόλιν ἡρχι-]
 τεκτόνησεν ἐτη [πολλὰ καὶ ἡύ-]
 δοκίμηκε τὴν τε ε[ὐδοξίαν καὶ πε-]
 ποίηται εὐτακτον [τὴν ἐπισκευα-]
 σίαν ἀμφοτέρων τῶν τ[ε]ιχῶν sive πυλῶν τῆς πόλε-]
 [ως· δεδόχθαι] τῆι βου[λῆι καὶ τῶι]
 [δῆμωι]

Prima observație pe care o prilejuiește transcrierea fragmentului (ca să nu vorbim de întregirile ce ne vor reține atenția mai departe) e că exactitatea ei lasă de dorit. În rîndul 2, ultima literă rămasă (dealtminteri perfect citeată) nu e T, ci N. Tot așa, la începutul rîndului 5, cel dintii semn conservat nu e O, ci K. În sfîrșit, ceea ce se distinge pe piatră la începutul rîndului 10 nu-i de bună seamă Σ, ci T sau Ξ, pentru că singura urmă păstrată în acest loc al stelei e o bară *orizontală*, cită vreme brațele lui Σ n-au putut fi decît înclinate; de altă parte, ultima literă a aceluiași rînd fiind T, propunerea de întregire trebuia scrisă: τ[ῶν τευχῶν sive πυλῶν κτλ.].

O a doua remarcă pe care nu ne putem dispensa de a o face, e că editorul ar fi avut de cîștigat, dacă, înainte de a-și trimițe manuscrisul la tipar, și-ar fi luat răgazul să confrunte regulile ortografiei clasice, așa cum se citesc în manuale, cu indicațiile documentelor epigrafice din ultimele veacuri înainte de era

noastră. Ar fi constatat astfel că, în ~~cazul~~ verbelor compuse cu *δυσ-* sau *ευ-*, augmentul uneori precede, alteori urmează adverbul și că, îndeobște în greaca comună, verbele începînd cu *ευ-* nu-și lungesc silaba inițială la aorist și la perfect¹.

În al treilea rînd (și cu aceasta ajungem la partea delicată a muncii oricărui cititor de inscripții), e evident pentru cine examinează cu luare aminte întregirile propuse rîndurilor 7—10 ale fragmentului că, independent de celelalte greșeli comise, editorul n-a respectat regula fundamentală a metodei epigrafice, după care orice încercare de îmbunătățire a unui text mutilat trebuie să țină seama nu numai de limba epocii, dar și de frazeologia proprie categoriei de documente în care textul se încadrează. Altfel spus, nici o întregire nu poate fi socotită acceptabilă cîtă vreme n-am făcut dovada că termenii figurînd în conjecturile noastre erau folosiți în locul de proveniență a documentului, în vremea cînd acesta a fost scris; în al doilea rînd, dacă nu vom fi dovedit deopotrivă că anumite formule sau întorsături de stil făceau parte din modul de redactare obișnuit al documentelor din categoria respectivă.

Practic, aceste exigențe se socot satisfăcute ori de cîte ori în sprijinul unei propuneri proprii sîntem în măsură să cităm exemplul fie și al unui singur document în care expresiile sau construcțiile de noi întrebuițate figurează în chip indiscutabil. Această bază documentară lipsește însă cu totul conjecturilor din ediția pe care o discutăm, în ciuda trimiterilor la o serie de inscripții despre care se afirmă că sînt pomenite « în susținerea lecturii » propuse. În realitate, nici unul din documentele în chestiune nu prezintă vreo analogie cu inscripția ce ne interesează, afară de faptul că în toate cazurile e vorba de decrete onorifice. Nici chiar decretul de la Dragomirna în cinstea lui Epicrates al lui Nicoboulos, citat pentru a dovedi că arhitectul din decretul nostru a putut fi originar din Byzanț (amănunt puțin important din punctul de vedere al economiei textului și, de altminteri, îndoielnic²), nu ne poate ajuta la reconstituirea unui document al cărui formular e diferit, așa cum în chip vizibil diferite trebuie să fi fost titlurile la recunoașterea obștească ale respectivilor beneficiari.

În aceste condiții, nu trebuie să ne mirăm dacă în punctul cel mai important al textului, în rîndurile 7—10, întregirile propuse sînt atît de puțin satisfăcătoare. Ca să dea o aparență de justificare ipotezei despre participarea titularului decretului la lucrările de refacere a incintei, editorul a nesocotit nu numai frazeologia uzuală a documentelor de acest fel, dar pînă și corecțiunea gramaticală și vocabularul. E evident, bunăoară, că în rîndul 10, între *ἀμφοτέρων* și substantivul cu care *ἀμφοτέρων* se leagă, și care a căzut în ruptura de la marginea dreaptă a pietrei, o exprimare conformă cu spiritul limbii grecești cere folosirea articolului. O construcție: *ἀμφοτέρων τ[ε]υχῶν* ar fi dar incorectă, independent de chestiunea de a ști dacă înțelesul frazei permite sau nu întregirea propusă³; pe de altă parte, intercalarea unui *τῶν* între *ἀμφοτέρων* și *τευχῶν* sporește

¹ Cu titlu de exemplu, Syll.³. 659,5; 689,5; 708,40; 737,5; 738,5; Cf. B. Bondesson, *De sonis et formis titulorum Milesiorum Didymaeorumque*. Lund, 1936, p. 182, și, în general, K. Meisterhans, *Grammatik der attischen Inschriften*, 3. Aufl. bes. v. E. Schwyzer. Berlin, 1900, p. 169 și urm.; F. Blass, *Grammatik des neutest. Griechischen*, 4. Aufl. bes. von A. Debrunner. Göttingen, 1913, p. 40 și urm.

² Un *ethnikon* Βυζάντιος, după patronymul Ἡρακλείδου, dă pentru rîndul 5 o lungime de 22 semne; față de lungimea mijlocie a rîndurilor de reconstituire sigură (23—25 litere), mai plauzibilă pare o întregire Καλλατιανός, sau Ἀπολλωνιάτης, sau Ὀλβιοπολίτης.

³ De o lecțiune π[υλῶν], cum propune în subsidiar editorul, nici nu poate fi vorba: ultima literă a rîndului 10 e sigur T, nu II.

numărul literelor la 29, soluție inadmisibilă într-un text a cărui lungime de rînd n-a depășit, după toate probabilitățile, 25 de semne. Concluzia inevitabilă ar fi trebuit să fie, în aceste condiții, părăsirea nefericitei lecțiuni τ[ειχῶν], și e ceea ce s-ar fi întîmplat probabil, dacă această renunțare n-ar fi ruinat ipoteza care se cerea dovedită, vrem să spunem răsplătirea arhitectului pentru servicii în legătură cu întărirea orașului.

Oricît de supărătoare, dificultățile de pînă aci nu sînt totuși cele mai grave, comparate cu încurcătura la care editorul se expune căutînd să introducă faimoasele ziduri într-un context unde n-au ce căuta. După pomenirea incintei, trebuia să urmeze pomenirea reparațiilor, și e ceea ce se încearcă să se acrediteze prin întregirea rîndului 9 cu cuvîntul [ἐπισκευα]σίαν, a cărui lungime acopere lacuna și al cărui înțeles se potrivește oarecum cu sensul plănuit al frazei. Din nenorocire, lucrurile nu sînt chiar atît de simple, pentru că, așa cum am semnalat la vreme, începutul rîndului 10 prezintă pe piatră -ΞΙΑΝ (eventual -TIAN), iar nu -ΣΙΑΝ, ceea ce înlătură posibilitatea unei lecturi [ΕΠΙΣΚΕΥΑ]ΣΙΑΝ. Atît și ar fi destul, dar în realitate mai e ceva. Un cuvînt ἐπισκευασία, în limba documentelor epigrafice, nu știm să fi existat. Substantivul din familia lui ἐπισκευάζω folosit în acest înțeles e ἐπισκευή, singurul întîlnit în locurile cele mai felurite ale lumii grecești, singurul figurînd în indicii culegerilor de inscripții¹. E cazul să adăugăm, pe de altă parte, că, și dacă termenul ar fi fost de întrebuițare curentă în inscripții din Histria sau de aiurea, plauzibilitatea unei citiri [ἐπισκευα]σίαν n-ar fi fost cu nimic sporită, dat fiind că, în epigrafe, îndreptățirea unei lecțiuni nu se judecă după criteriul simplei corecțiuni formale, ca un exercițiu de retroversiune, ci din punctul de vedere al formularului uzitat într-o anumită categorie de documente, ceea ce ne obligă nu numai să cunoaștem frazeologia actelor publice în general, dar s-o și luăm ca îndreptar în propriile noastre conjecturi, ori de cîte ori lucrul e cu putință.

Nu așa s-a procedat în cazul fragmentului histrian pe care-l discutăm, și e de mirare că editorul, în loc să consulte în această privință materialul abundent ce-i stătea la dispoziție, a preferat să încerce completări de fantezie, nesocotînd faptul primordial că — cu excepția numelui și a meseriei titularului — decretul nu conține o singură vorbă care să nu poată fi rapertată la un model. Din acest punct de vedere, scurtimea motivării trebuia să-i servească de avertisment, ca și săriția de știri în legătură cu o activitate care, dacă ar fi fost în vreun chip legată de nevoile orașului, s-ar fi învednicit de mai multe amănunte. În decretul de la Dragomirna în cinstea lui Epicrates asemenea amănunte nu lipsesc, după cum nu lipsesc în decretul pentru Aristagoras, a cărui autoritate e invocată nu știm pentru care motiv. Fiecare din aceste documente se referă la împrejurări precise, și onorurile pe care le acordă veneau să răsplătească servicii a căror înșirare conferea respectivelor hotărîri proporții impunătoare. În fragmentul de care ne ocupăm, întreaga motivare se reduce la cinci rînduri înguste, redactate în stilul vag al decretelor de complezență — atît de numeroase în epoca elenistică și atît de monotone în redactarea lor banală. Dacă titularul se întîmplă să fie străin, nu se uită bunăoară să se sublinieze împrejurarea că zăbava în crașul care-l sărbătorește s-a desfășurat în condiții

¹ Cf. Syll.³, 204, r. 25 (Eleusis): [μισ]θοῦν τὸν βασιλέα τ[ά] νῦν ἐννευεργασμ[έ]να . . . εἰς οἰ[κ]οδομίαν το[ῦ] προ[σ]τάσιου καὶ ἐπισκευῆν τοῦ ἱεροῦ τοῖν Θεοῖν...; 485, r. 65 (Eleusis): ἐπεμελήθη τῆς τε τῶν τευχῶν ἐπισκευῆς; 671 B, r. 10 (Delphi): σώματα εἰς τὰν ἐπισκευάν τοῦ θεάτρου; O.G.I.S., 483, r. 100 (Pergamon): τῶν δὲ δεομένων ἐπισκευῆς κοινῶν τ[ο]ίχων; I.O.S.P.E., I^o, 355, r. 23 (Chersones): καὶ τευχῶν ἐπισκευ[άν]...].

de natură să cinstească deopotrivă cetatea de baștină și patria de adopțiune. Ca să cităm câteva exemple, într-un decret din Tenos în cinstea unui rodian se proclamă: τὴν τε ἐπιδημίαν καὶ ἀναστροφὴν ἐποιήσατο κα[λῶς] καὶ εὐλαβῶς καὶ ἀξίως τῆς τε ἡ[μετέ]ρας πόλεως καὶ τοῦ δήμου τῶν Ῥωδιῶν¹. Tot așa, în două decrete din Delphi, unul pentru o echipă de pictori trimiși din Pergam:.... ἀποστ[αλέντες ὑπὸ τοῦ [βασιλέως Ἀττάλου... τὴν ἐπιδαμί]αν ἐποιήσαντο ἀξίως μὲν τοῦ ἀποστ[ε]ιλαντος αὐτοῦ βασιλέ[ως...] καὶ τὰς ἀμετέρας πόλιος,² altul pentru un cetățean atenian:... τάν τε παρεπιδαμίαν καὶ τάν ἀναστροφάν ἀξίαν πεποιήται τοῦ τε τῶν Ἀθηναίων δά[μ]ου καὶ τὰς τῶν Ἑλλάνων ἐπὶ τὰ Πύθια συναγωγᾶς...³.

Ideea se întilnește deopotrivă în decretul mysian pentru un oarecare Nican-dros... ὃς παραγενόμενος εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν [τὴν] τε ἐνδημίαν ποιεῖται καλὴν καὶ εὐσχήμονα καὶ ἀξία[ν τοῦ τε ἡμετέ]ρου δήμου καὶ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος⁴ și, în cuvinte mai apropiate de ale propriului nostru fragment, într-un decret din Chersonesul Tauric, atribuit de Latîșev secolului al II-lea î.e.n.: εὐδοκίμησε [καὶ τάν τε ἐνδαμίαν καὶ τ]άν ἀναστροφάν εὐ[τακτόν τε καὶ πρέπου]σαν ταῖ τέχνηι πε[ποιήται...]⁵.

Interesant în acest din urmă document e faptul că necunoscutul titular al decretului pare să fi fost un meșteșugar sau un « liber profesionist » de felul medicului din Hypata pomenit într-o hotărîre al cărei text — mai bine păstrat — oferă un exemplu edificator al stilului emfatic folosit în actele oficiale ale cetățitor grecești din ultimele veacuri înainte de era noastră: ἐπ[ε]ιδὴ Γλαῦκος Εὐδώρου Ὑπατα[ι]ος ἀνὴρ κ[α]λῶς κάγαθός ὑπά[ρ]χων ἐνδημήσας εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν καὶ παρεπιδημήσας χ[ρ]όνον καὶ πλείονα τὴν τε παρεπιδημίαν καὶ ἀναστροφὴν [πε]ποιήτ[αι] εὐτακτόν τε καὶ σώφρονα καθ' ὃν τρόπον ἐπέβαλλεν ἀνδρὶ καλῶν καὶ ἀ[γαθῶν] ἀξίως τῆ[ς] τε ἡμετέ[ρας] πόλεω[ς] καὶ τῆς Ὑπαταίων [καὶ τῆς] καθ' ἑαυτῶν τέχνης⁶.

În termeni mai cumpătați, dar într-un nimic mai preciși, un decret din Tomi publicat de Tocilescu și emendat de Wilhelm reeditează aceleași formule, în legătură cu o situație asemănătoare cu a arhitectului nostru: [. . . παρεπιδημή]σας καὶ πρότερον ἐν τῆι [πόλει ἡμῶν τὴν] τε ἀναστροφὴν εὐτακτ[ον καὶ σώφρονα] καὶ ἀξίαν ἀμφοτέρων ἐπ[οιή]σατο τῶν πόλ[εων]...⁷

Pe baza exemplurilor de pînă aici, și pe care nu credem necesar să le continuăm, socotim că rîndurile 6 și următoarele din fragmentul pe care-l analizăm trebuie citite:

ἐνδημήσας εἰς τ[ὴν πόλιν ἡρ]χι-]
τεκτόνησεν ἔτη [πολλὰ καὶ εὐ-]
δοκίμηκε, τὴν τε ἐ[νδημίαν πε-]
ποιήται εὐτακτον [καλὴν καὶ ἀ-]
ξίαν ἀμφοτέρων τ[ῶν πόλεων,]
[δεδοχθαι] τῆι βου[λῆι καὶ τῶι δῆ-]
[μωι ἐπηνῆσθαι κτλ.]

¹ Syll.³, 658, r. 10 și urm.

² Syll.³, 682, r. 5 și urm.

³ Syll.³, 734, r. 10 și urm.

⁴ O.G.I.S., 443, r. 5 și urm.

⁵ I.O.S.P.E., I, 348, r. 3 și urm.

⁶ Jardé et Laurent, « B.C.H. », XXVI, 1902, p. 394, reeditat de Ad. Wilhelm, Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde. Viena, 1909, p. 146—147.

⁷ « A.E.M.O. », XI, 1888, p. 41, nr. 46. Cf. W. Weinberger, « A.E.M.O. », XII, 1889, p. 127—130 și Ad. Wilhelm, Beiträge. z. griech. Inschriftenkunde, p. 149.

Și traduse:

« (întrucît) . . . stabilindu-se în acest oraș, a exercitat ani îndelungați meseria de arhitect dobîndind bună faimă, iar șederea printre noi i-a fost rînduită, frumoasă și vrednică de ambele noastre cetăți, — Sfatul și Poporul au hotărît să fie lăudat . . . »

Caracterul banal al documentului rezultă prea limpede, pentru a mai fi nevoie să fie pus în lumină. Raportarea la un anumit moment din dezvoltarea urbanistică a Histriei se dovedește imaginară, ca și răsplătirea pretinselor servicii în legătură cu refacerea zidurilor de apărare. Sarcina pe care ne-am luat-o de a lămuri o problemă obscură, dovedind zădărnicia coniecturilor în care un editor prea sigur de sine înclina să vadă « mai mult decît o simplă ipoteză », n-ar fi însă îndeplinită, dacă, la capătul examenului întreprins, n-am folosi prilejul pentru a trage unele învățături privind condițiile lucrului științific îndeobște.

Cea dintîi și cea mai importantă e că ori de cite ori o descoperire reprezintă rodul muncii unui colectiv, și este înfățișată ca atare, opinia majorității trebuie să precumpănească asupra opiniilor individuale. Responsabilul de șantier trebuie să asigure aplicarea acestui principiu în orice împrejurare, și nu e desigur o exagerare dacă afirmăm că în cazul care ne-a reținut atenția conducătorul din 1953 al șantierului Histria n-a știut să folosească în acest scop autoritatea cu care era investit — și lunga-i experiență de cercetător.

Cum însă adevărul n-a fost și nu poate fi nicicînd o simplă medie statistică, e de la sine înțeles că părerile divergente trebuie să-și găsească expresie în cadrul unei formulări care, de fiecare dată și în chipul cel mai lămurit, să precizeze sub a cui răspundere științifică se fac anumite afirmații sau se susțin anumite puncte de vedere.

În sfîrșit (și e probabil cea mai firească din exigențele pe care ne luăm libertatea să le formulăm), nu va fi de prisos să amintim că e mai ușor să semeni confuzie decît să faci lumină și că, în aceste condiții, nu se pot lua niciodată suficiente precauții, cînd e vorba să dobîndești o cît de modestă fărîmă de adevăr.

В СВЯЗИ С НЕДАВНО ОПУБЛИКОВАННОЙ ИСТРИЙСКОЙ НАДПИСЬЮ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Подвергнув новому исследованию фрагмент декрета, опубликованного в предыдущем выпуске этого же журнала, о котором издатель утверждал, что он был предназначен для вознаграждения архитектора, под наблюдением которого была восстановлена ограда Истрии во второй половине II в. до н. э., автор приходит к заключению, что речь идет об ошибочном чтении банального документа, не упоминающего о какой-либо специфической деятельности вышеупомянутой в декрете личности и не имеющего никакой связи с фортификационными работами крепостных стен.

AU SUJET D'UNE INSCRIPTION D'HISTRIA, RÉCEMMENT PUBLIÉE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur reprend l'examen d'un fragment de décret publié dans un fascicule précédent de cette revue (t. V, 1954, fasc. 1—2, p. 95. no. 10). L'éditeur estimait que le décret avait pour but de récompenser les services rendus par un architecte étranger, qui aurait dirigé les travaux de réfection de l'enceinte de la cité d'Histria dans la seconde moitié du IIe siècle avant notre ère. L'Auteur conclut qu'il s'agit de la lecture erronée d'un document banal, où mention n'est faite d'aucune activité spécifique au personnage à qui l'on rend des honneurs, et sans rapport avec les travaux de fortification de la cité.
